

КАФЕДРА ОПЕРНОЇ ПІДГОТОВКИ ТА МУЗИЧНОЇ РЕЖИСУРИ

Оперна індустрія сучасності та її складові елементи

Освітній ступінь

«Магістр»

Курс	1
Семестр	2

Спеціальність

В5 «Музичне мистецтво»

ECTS	3
Годин	90
Лекції	20
Семінари	20
Самостійна робота	50

Освітньо-професійна програма

«Музичне мистецтво»

Статус

Вибірковий

Форма контролю

Залік

Інформація про викладача

ПІБ	Гончар Олексій Юрійович, доктор філософії, викладач кафедри оперної підготовки та музичної режисури Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського.
Профіль викладача	https://scholar.google.com.ua/citations?view_op=list_works&hl=ru&hl=ru&user=h2yocNkAAAAJ https://orcid.org/0000-0001-5353-0644
e-mail	music.mag@ukr.net

АНОТАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Предмет «Оперна індустрія сучасності та її складові елементи» є важливим для професійної підготовки магістрів освітньо-наукових програм: «Музичне мистецтво», «Музична режисура», «Музична культурологія».

Професійна діяльність та реалізація в сучасних умовах вимагає розуміння складових елементів та структури мистецької індустрії, якою на сьогодні є оперний театр у різних формах реалізації його сценічних варіантів. Підготовка фахівця має враховувати сучасні особливості структури та функціонування оперної індустрії, складові елементи та варіанти втілення відповідно до часу та соціокультурного поля сьогодення й процесів, що наразі відбуваються. Відповідність підготовки спеціалістів до реалій мистецького середовища та сучасних процесів, які обумовлюють функціонування галузі, становить важливу частину побудови навчальних програм й їх інтеграції до загально-професійної підготовки навчального плану циклу нормативної підготовки магістрів відповідних напрямів. Курс розроблений з урахуванням специфіки функціонування сучасної оперної

індустрії та особливостей інтеграції до неї складових елементів, мистецьких процесів, які обумовлені соціокультурними запитами, та форм управління й структури сучасного оперного ринку.

Мета курсу – ознайомити студентів-магістрантів відповідних напрямів підготовки з особливостями функціонування сучасної опери на основі актуальних процесів мистецької сфери та їх організації, соціокультурним середовищем режисерської опери, процесами та елементами, які формують індустрію та їх характерними проявами.

Завдання курсу:

- ознайомити студентів з явищем сучасної оперної індустрії та її складовими елементами, особливостями їх поєднання та функціонування;
- розглянути діяльність оперних театрів та фестивалів, їх функціонування в системі мистецького простору;
- окреслити шляхи розвитку діяльності оперних установ останніх років, нові тенденції у роботі постановників;
- проаналізувати особливості репертуарної політики провідних оперних сцен та виконавську практику;
- систематизувати уявлення про особливості організації та функціонування сучасної оперної індустрії, ознайомити з теоретичним осмисленням процесів оперного театру в наукових публікаціях;
- розкрити шляхи розгляду опери через суміжні галузі знань та її соціального значення для сучасного глядача;
- підготувати студентів-магістрантів до майбутньої професійної діяльності.

В результаті проходження курсу «Оперна індустрія сучасності та її складові елементи» студенти мають **знати**:

- оперну індустрію сучасності, її функціонування, складові елементи;
- особливості їх взаємозалежності, характер взаємозв'язків між мистецькою та управлінською сферами;
- організація мистецького процесу відповідно до сучасних соціокультурних процесів, відповідних особливостей економічного та управлінського секторів, риси ринкової конкуренції;
- елементи управлінської діяльності в сучасних умовах та їх варіювання відповідно до економічних й інших факторів;
- складові елементи та структурні особливості різних форм оперної індустрії, їх функціонування;
- форми менеджменту оперної індустрії, його особливості.

Після вивчення теоретичної бази курсу студенти мають **вміти**:

- знати структуру та елементи сучасної оперної індустрії;
- розуміти основні процеси та особливості сучасного оперного театру;
- орієнтуватись у різних формах оперної індустрії, їх функціонування;
- аналізувати та співвідносити репертуарну політику різних мистецьких установ, вектори її розвитку;
- працювати з джерелами та інформацією, аналізувати їх та застосовувати отримані знання в практичній мистецькій чи управлінській діяльності.

Програмні компетентності

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК 2. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ЗК 3. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

ЗК 4. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 5. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях

ЗК 6. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).

ЗК 7. Здатність до міжособистісної взаємодії

ЗК 9. Здатність працювати автономно.

Спеціальні (фахові, предметні) компетентності спеціальності (СК):

СК 1. Здатність створювати, реалізовувати і висловлювати свої власні художні концепції.

СК 2. Усвідомлення процесів розвитку музичного мистецтва в історичному контексті у поєднанні з естетичними ідеями конкретного історичного періоду.

СК 3. Здатність розробляти і реалізовувати творчі проекти по створенню / інтерпретації / аранжуванню та перекладу музики.

СК 4. Здатність інтерпретувати художні образи у виконавській / композиторській / педагогічній діяльності.

СК 5. Здатність збирати та аналізувати, синтезувати художню інформацію та застосовувати її для теоретичної, виконавської, педагогічної інтерпретації.

СК 7. Здатність аналізувати виконання музичних творів або оперних спектаклів, здійснювати порівняльний аналіз різних виконавських інтерпретацій, у тому числі з використанням можливостей радіо, телебачення, Інтернету.

СК 8. Здатність взаємодіяти з аудиторією для донесення музичного/навчального матеріалу, вільно і впевнено репрезентувати свої ідеї (художню інтерпретацію) під час публічного виступу.

Програмні результати навчання

ПРН 4. Професійно здійснювати аналіз музично-естетичних стилів та напрямків.

ПРН 6. Володіти музично-аналітичними навичками жанрово-стильової та образно-емоційної атрибуції музичного твору при створенні виконавських та педагогічних інтерпретацій.

ПРН 7. Володіти термінологією музичного мистецтва, його понятійно-категоріальним апаратом.

ПЕРЕЛІК ТЕМ

1. Вступна лекція. Сучасна оперна індустрія: елементи, функціонування

Семінар. Опера як мистецький ринок

2. Оперний театр сучасності та його історичні виміри

Семінар. Провідні оперні театри світу

3. Концепції сучасних режисерських постановок

Семінар. Вистави режисерського театру

4. Цифрова опера та її варіанти

Семінар. Мультимедіа та музичний театр

5. Оперний фестиваль як елемент оперної індустрії

Семінар. Оперні фестивалі світу

6. Структура оперного фестивалю

Семінар. Особливі риси оперних фестивалів

7. Вітчизняне оперне сьогодення

Семінар. Оперні театри України

8. Співаки, диригенти та виконавство

Семінар. «Зірки» оперної сцени

9. Загальні тенденції розвитку опери останніх років: напрямки та особливості

Семінар. Глядацький досвід та режисерська концепція

ФОРМИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ

Навчання відбувається у формі лекції, семінарського заняття, диспуту, презентації з обов'язковим використанням музичного матеріалу та інформаційно-комунікативних технологій при підготовці до занять.

НАВЧАЛЬНІ РЕСУРСИ

Усі необхідні для вивчення навчальної дисципліни матеріали розміщуються у ClassroomGoogle

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Підсумковий контроль відбувається шляхом виконання практичних семінарських завдань (дві письмові роботи у формі тексту або презентації), які були призначені протягом семестру, за необхідності – надолуженні невиконаних завдань з програми курсу та окремих тем. Їх успішна здача дає допуск магістранта до отримання заліку в кінці семестру.

СИСТЕМА ОЦІНЮВАННЯ

Підсумковий контроль відбувається на заліку за 100 – бальною шкалою та включає виконання усіх практичних завдань, серед яких:

- Участь у семінарських заняттях (опанування теоретичного та інформаційно-ілюстративного матеріалу, пошук та самостійне опрацювання додаткових джерел до теми, участь у обговоренні та дискусії, оформлення доповіді та матеріалів до неї тощо);
- Самостійна робота (вивчення додаткових джерел та інформаційних матеріалів в рамках тематики курсу, підготовка ілюстративних матеріалів тощо).
- За необхідності – надолуженні невиконаних завдань з програми курсу та окремих тем.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

Високий рівень компетентності:

оцінка А; 90–100; відмінно – студент(ка) демонструє вичерпні знання матеріалу з лекцій та рекомендованих джерел; володіє додатковими знаннями та інформацією; аналізує явища та процеси, які вивчаються в рамках курсу, усвідомлює їх структуру та взаємозв'язки; може впевнено та послідовно відповідати на поставлені запитання; наводить логічні та переконливі приклади з практики, важливі риси сучасного оперного театру та суміжних сфер; аргументує наведені приклади.

Достатній рівень компетентності:

оцінка В; 82–89; добре – студент(ка) демонструє добрі знання навчального матеріалу з лекцій та рекомендованих джерел; вільно оперує вивченим обсягом матеріалу, аргументовано застосовує його з та наводить певні приклади з сучасного оперного театру та суміжних сфер; допускає незначну кількість та самостійно виправляє помилки.

оцінка С; 74–81; добре – студент(ка) демонструє достатні знання навчального матеріалу з лекцій та рекомендованих джерел; наводить окремі приклади з сучасного оперного театру та суміжних сфер; уміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію за допомогою спрямовуючих питань викладача; може самостійно застосовувати їх на практиці; виправляти допущені помилки, серед яких є суттєві.

Середній рівень компетентності:

оцінка D; 64–73; задовільно – студент(ка) може відтворити переважну кількість матеріалу з лекцій та рекомендованих джерел; виявляє знання та розуміння основних положень, але ці знання мають загальний характер; має труднощі з наведенням прикладів та поясненням процесів, тенденцій та структури; за допомоги викладача може виправляти допущені помилки, значна кількість яких є суттєвими.

Оцінка E; 60–63; задовільно – студент(ка) в цілому володіє навчальним матеріалом з лекцій та рекомендованих джерел на задовільному рівні; може відтворити

значну його частину, але не вдається до аргументації; знання мають фрагментарний характер, не може навести власні приклади; допускає суттєві помилки.

Низький рівень компетентності:

Оцінка «незадовільно» FX; 35–59;– студент(ка) володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу з лекцій та рекомендованих джерел; не володіє термінологією; не може навести прикладів не розуміє процесів; допускає значні помилки.

оцінка «незадовільно» F; 1–34; – студент(ка) володіє матеріалом на незадовільному рівні, не може навести окремих фактів; повністю не орієнтується у матеріалі.

ІНКЛЮЗИВНЕ НАВЧАННЯ

Навчальна дисципліна доступна для засвоєння більшістю осіб з особливими освітніми потребами.

НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЮ МОВОЮ (ЗА ПОТРЕБИ)

Навчальна дисципліна може викладатися англійською мовою. За бажанням студентів та достатнього рівня володіння англійською (іноземною) мовою заохочується звернення до іношомовних тематичних матеріалів, онлайн-ресурсів тощо.

ПОЗААУДИТОРНЕ НАВЧАННЯ

Специфіка навчальної дисципліни потребує наочності, використання доступних у мережі матеріалів. У зв'язку з цим передбачається ознайомлення з оперними постановками, музичним та маркетингово-виробничим матеріалом, статистикою тощо. Заохочується участь студентства у публічних заходах (відкритих лекціях, презентаціях та виступах на конференціях).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Байда І. Медіакультура як феномен інформаційного суспільства. Fine Art and Culture Studies. № 1. Вінниця, 2024. С. 150–156.
2. Вовкун В. В. Тенденції сучасної режисури в оперному мистецтві України. Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. Вип. 37. Київ: ІДЕЯ ПРИНТ, 2020. С. 207–211.
3. Галюк С. В. Креативні індустрії як складова сучасної культури. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. № 1. Київ, 2024. С. 119–125.
4. Гомирева О. Мистецтвознавчий аналіз сценографії: сучасні тенденції оформлення вистав. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки». Вінниця, 2022. № 14-15 (травень). С. 685–687.
5. Гончар О. Візуальність як процес трансформації мистецтва: особливості телевізійної опери //Київське музикознавство. Студентська наукова думка: збірка статей. Київ, 2019. С. 198–208.
6. Гончар О. Ю. «Новий Байройт» – відродження вагнерівського фестивалю: передумови, персоналії // Музичне мистецтво і культура. Вип.32 (1). Одеса, 2021. С. 106–121.
7. Гончар О. Ю. «Новий Байройт» – відродження вагнерівського фестивалю: передумови, персоналії // Музичне мистецтво і культура. Вип.32 (1). Одеса, 2021. С. 106–121.
8. Гончар О. Ю. Байройтський фестиваль 2019: прем'єра «Тангойзера» // ХУДОЖНЯ КУЛЬТУРА. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ: Науковий журнал. №16 (1). Київ, 2020. С. 129–136.
9. Гончар О. Ю. Київські маршрути творів Ріхарда Вагнера. // Українська книга про Ріхарда Вагнера. / за заг. наук. ред. докт. Мистецтвознавства М. Черкашиної-Губаренко й О. Клековкіна; Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України. Ніжин: ПП «Лисенко М. М.», 2022. 400 с. С. 42–68.

10. Гончар О. Ю. Музична драма Р. Вагнера «Парсіфаль» у режисерському прочитанні Кирила Серебреннікова // Музичне мистецтво і культура. Вип.33 (2). Одеса, 2022. С. 210–222.
11. Гончар О. Ю. Опера «Тангойзер» Ріхарда Вагнера в режисерській інтерпретації Ромео Кастеллуччі // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип. 131: Музична інтерпретація: теоретичний та виконавський дискурс: зб. ст. і матеріалів. Київ, 2021. С. 137–153.
12. Гончар О. Ю. Постать Віланда Вагнера та його мистецькі погляди. // Молоді музикознавці : тези ХХІ міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8–10 січня 2021 р.) / Київська муніципальна акад. музики ім. Р. М. Глієра. Київ, 2021. С. 27–28.
13. Григор'єва М. С. Барокова опера в сучасній українській постановці: особливості інтерпретації з погляду історично інформованого виконавства (на прикладі вистави опери Генрі Перселла «Дідона й Еней»). Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2024. № 1. С. 303–309.
14. Драч І. Фігура диригента в оперному істеблішменті. Проблеми взаємодії мистецтва, педагогіки та теорії і практики освіти : зб. наук. праць. Харків, 2012. № 35. С. 382–392.
15. Драч І.С. Феномен Каллас. Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Київ, 2024. Вип. 139. С. 143–157.
16. Дудник В. О. Розвиток визначальних складових культурно-мистецького простору. Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Київ, 2013. № 3 (20). С. 107–116.
17. Єфіменко А. Г. Театр “Am Gärtnerplatz” у театральній панорамі Мюнхена. Часопис Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2013. № 2 (19). С. 87–94.
18. Єфіменко А. Г. Перша опера про штучний інтелект: "Сингулярність" Мирослава Срники. Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Київ, 2022. Вип. 135. С. 70–80.
19. Єфіменко А. Оперний фестиваль у Пезаро. ZBRUC, 2019. 11 вересня. URL: <https://zbruc.eu/node/91989> (дата звернення: 25.09.2022).
20. Єфіменко А.Г. «Фіделіо» Людвіга ван Бетховена: партиципальність публіки в постановках Грема Віка і Тобіаса Кратцера. Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського. Випуск 130. Ювілейні та пам'ятні дати. Київ, 2021. С. 8–23.
21. Жаркова В. Історія західної музики: Номо Musicus від античності до бароко: навчальний посібник. Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2023. 548 с.
22. Журавльова Т. Екранні інтерпретації оперної класики. Часопис Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського. №. 2-3(47-48). Київ, 2020. С. 37–50.
23. Зуєв С. П. Кіно та опера: прихована семантика (на прикладі «І корабель пливе» Федеріко Фелліні). Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. № 3 (20). Київ, 2013. С. 93–99.
24. Касьянова О. Поліфункціональність танцювальних сцен в оперній виставі. Часопис Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського. Київ, 2023. NN№ 1(58). С. 112–128.
25. Касьянова О., Кочерга А. Концепт вирішення танцю Золотого Тільця в опері Мирослава Скорика «Мойсей». Часопис Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського. Київ, 2023. № 3 (60). С. 112–123.
26. Касьянова О., Кочерга А. Концепт вирішення танцю Золотого Тільця в опері Мирослава Скорика «Мойсей». Часопис Національної музичної академії України імені П.І. Чайковського. Київ, 2023. № 3 (60). С. 112–123.
27. Кияновська Л. Опера як ринок: вистава як маркетинговий хід // Сучасний оперний театр і проблеми оперознавства. Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського, вип.89. – Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2010. С. 47–57.

28. Кияновська Л. Опера як ринок: вистава як маркетинговий хід // Сучасний оперний театр і проблеми оперознавства. Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського, вип.89. – Київ : НМАУ ім. П. І. Чайковського, 2010. С. 47–57.
29. Колесник Є. Виховання співака-актора в контексті української оперної школи. Часопис Національної музичної академії України імені П.І.Чайковського. Київ, 2022. № 2(55). С. 113–126.
30. Ластовецька-Соланська З. Музична інфраструктура як відображення музичного ландшафту країни. Наукові збірки Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка. Львів, 2023. Вип. 50. С. 34–40.
31. Леванова Л. Сценічне прочитання опери Х. В. Глюка «Орфей і Еврідіка» в умовах оперної студії Національної музичної академії України імені П. І Чайковського. Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Київ, 2023. № 4 (61). С 146–161.
32. Литвинов А. Технології розширеної реалістичності в опері: аналіз застосування. Часопис Національної музичної академії України імені П.І.Чайковського. № 2(59). Київ, 2023. С. 138–153.
33. Майхрович Ю. Явище регіонального брендингу в культурно-мистецькому середовищі західної України. Часопис Національної музичної академії України імені П.І.Чайковського. Київ, 2021. №. 3-4(52-53). С. 119–132.
34. Майхрович Ю. Явище регіонального брендингу в культурно-мистецькому середовищі західної України. Часопис Національної музичної академії України імені П.І.Чайковського. Київ, 2021. №. 3-4(52-53). С. 119–132.
35. Мізітова А. А. Сюжет у сюжеті: «Аріадна на Наксосі» Ріхарда Штрауса на Зальцбурзькому фестивалі 2012 року. Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Київ, 2014. № 3 (24). С. 20–27.
36. Мізітова А. А. Сюжет у сюжеті: «Аріадна на Наксосі» Ріхарда Штрауса на Зальцбурзькому фестивалі 2012 року. Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Київ, 2014. № 3 (24). С. 20–27.
37. Полюга, В. Сучасні форми маркетингу та їх застосування у музичному фестивальному русі. Fine Art and Culture Studies. Вінниця 2024. №1. С. 63–67.
38. Пономаренко О. Ю. «Вагнер Фестиваль Равелло» як соціокультурний феномен фестивального процесу Італії (до 140-річчя прибуття Вагнера в Равелло) // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2021. Вип. 130. С. 183– 196.
39. Пономаренко О. Ю. Музичний менеджмент в Італії: сучасний вектор // Часопис Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2020. № 2–3 (47–48). С. 109 – 123.
40. Пономаренко О. Ю. Оперний театр в системі соціальної комунікації сучасної Італії // Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Київ, 2023. № 136. С. 121–129.
41. Пономаренко О. Ю. Організація музичного життя в сучасній Італії // Часопис Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2024. № 2. С. 109 – 123.
42. Пономаренко О. Ю. Функції музичних фестивалів у сучасній Італії: «Rossini Opera Festival» // Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2022. № 135. С. 137–150.
43. Рєпін П. Опера Ріхарда Штрауса «Саломея» у пошуку нового режисерського осмислення. Часопис Національної музичної академії України імені П.І.Чайковського. Київ, 2023. № 1(58). С. 141–152.
44. Ржевська М. Ю. Музичний театр у мережі Internet: формотворчий та комунікативний аспекти. Науковий вісник Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського. Вип.139. Київ, 2024. С. 65–74.

45. Різаєва Г.Є. 100-річчя Зальцбурзького фестивалю: історико-культурний феномен ХХ — початку ХХІ століття. Науковий вісник Національної музичної академії України ім. П.І. Чайковського. Випуск 130. Ювілейні та пам'ятні дати. Київ, 2021. С. 160–182.
46. Сердюк О. В. «Трістан та Ізольда» Ріхарда Вагнера та кінематограф. Часопис Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. № 2 (19). Київ, 2013. С. 3–9.
47. Солов'яненко А. А. Українська оперна режисура у контексті національної культури ХІХ – першої третини ХХ століть: генезис художніх форм / Часопис Національної музичної академії України ім. П. І. Чайковського. Київ, 2013. № 1 (18). С. 116–121.
48. Співаковський О. Режисерсько-дослідницький концепт сценічних утілень опери Беллі Бартока «Замок герцога синя борода» 2020-2021 років. Часопис Національної музичної академії України імені П.І.Чайковського. Київ, 2021. № 3-4(52-53). С. 249–261.
49. Станіславська К. Мистецько-видовищні форми сучасної культури. Київ : НАКККиМ, 2012. 320 с.
50. Чекан Ю. Інтонаційні практики та комунікативні технології в українській музиці останнього десятиріччя // Науковий вісник НМАУ ім. П.І.Чайковського. вип. 68. Музика у просторі сучасності: друга половина ХХ – початок ХХІ ст. Київ : 2007. С. 70–76.
51. Черкашина М. Историческая опера эпохи романтизма / Марина Черкашина. Киев : Муз. Україна, 1986. 152 с.
52. Черкашина-Губаренко М. Р. Оперний театр у мінливому часопросторі. Харків : Акта, 2015. 392 с.
53. Черкашина-Губаренко М. Р. Оперний театр у мінливому часопросторі. Харків : Акта, 2015. 392 с.
54. Черкашина-Губаренко М. Р. Оперний театр у мінливому часопросторі. Харків : Акта, 2015. 392 с.
55. Черкашина-Губаренко М. Р. Оперный театр в пространстве меняющегося мира. Аспекти історичного музикознавства. Харків : Харківський державний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, 2012. С. 68–79.
56. Черкашина-Губаренко М. Р. Оперный театр в пространстве меняющегося мира. Аспекти історичного музикознавства. Харків : Харківський державний університет мистецтв імені І. П. Котляревського, 2012. С. 68–79.
57. Шаповал О.П. Художня практика Р. Вагнера як комунікативно-творчий процес. Харків: Вид-во «Естет Прінт», 2018. 348 с.
58. Шевельова О. Режисерська інтерпретація біблійної тематики в опері Мирослава Скорика «Мойсей». Часопис Національної музичної академії України імені П.І.Чайковського. Київ, 2023. № 3 (60). С. 124–136.
59. Юдова-Романова К., Стрельчук В., Чубукова Ю. Режисерські інновації у використанні технічних засобів і технологій у сценічному мистецтві. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Київ, 2019. № 2(1). с.52-72.
60. Aronson A. Can Theater and Media Speak the Same Language? Looking into the Abyss // Essays on Scenography. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2005. Pp. 86–96.
61. Ashman M. Wagner on Stage: Aesthetic, Dramaturgical, and Social Considerations. The Cambridge Companion to Wagner / ed. Thomas S. Grey. New York: Cambridge University Press, 2008. Pp. 246–275.
62. Bauer O.G. Die Entwicklung des Bayreuther Inszenierungsstils 1876–1979 / Wagner-Interpretationen, Beitrage zur Aufführungspraxis, Bd. 5 / ed. Roswitha Vera Karpf. Munich; Salzburg: Musikverlag E. Katzibichler, 1982.S. 116–131
63. Beacham R.C. Adolphe Appia: Künstler und Visionär des modernen Theaters: Licht – Bühne – Raum. Berlin: Alexander, 2006. 464 S.
64. Brown J. Great Wagner Conductors: a listener's companion. Canberra: Parrot Press, 2014. 820 p.

65. Bukofzer M. *Music in the Baroque Era, from Monteverdi to Bach*. New York : Norton and Company Inc., 1947.
66. Cooke M. *The Cambridge Companion to Twentieth-Century Opera*. Cambridge University Press, 2005.
67. Cooke M. *The Cambridge Companion to Twentieth-Century Opera*. Cambridge University Press, 2005.
68. Diggle's K. *Guide to Arts Marketing: The Principles and Practice of Marketing as they apply to the arts*. Rhinegold Publishing Ltd, 1984. 256 p.
69. Jacobshagen A. *Praxis Musiktheater. Ein Handbuch*. Laaber: Laaber-Verlag, 2002. 576 S.
70. Mallach A. *The Autumn of Italian Opera: From Verismo to Modernism, 1890–1915*. Boston, 2007.
71. Mertens V. *Dimensionen von Wagners Parsifal im Regietheater // Richard Wagner. Persönlichkeit, Werk und Wirkung*. Richard-Wagner-Verband Leipzig. Leipzig: Helmut Loos und Sax-Verlag; Markkleeberg, 2013. S. 345-353.
72. Mokwa M. P., Dawson W. M., Prieve E. A, *Marketing the Arts*. New York: Praeger, 1980. 286 p.
73. Mösch S. *Irritation und Identität // Theater als Fest, Fest als Theater. Bayreuth und die moderne Festspielidee*. Leipzig: Seemann-Henschel, 2010. S. 233–253
74. Riggs G. S. *The Assoluta Voice in Opera. 1797–1847*. North Carolina–London: McFarland, 2003. 249 p.
75. *The New Grove Dictionary of Opera*. Oxford University Press, 1992.
76. Toft R. *Bel Canto: A Performer's Guide*. Oxford University Press, 2013.
77. Vazsonyi N. *Richard Wagner: Self-Promotion and the Making of a Brand*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010. 234 p.
78. Warrack J., West E. *The Oxford Dictionary of Opera*. Oxford University Press, 1992.